

KAREN VINTGES

Morele globalisering

‘Optimisme als opdracht voor de eenentwintigste eeuw’, zo luidt de mooie ondertitel van het onlangs verschenen boek *Tegen de angst* van de journalist en theoloog Ralf Bodelier.¹ Dit boek wil een pleidooi zijn voor de open samenleving en voor een principieel optimisme in deze ‘donkere tijden’. Maar het is de vraag of Bodeliers uitgangspunten daarvoor wel geëigend zijn. In zijn openingsessay gaat Bodelier in op wat hij noemt de ‘tsunami van goedheid’ die recent over de wereld golfde naar aanleiding van de tsunamiramp aan de kusten van Azië op 26 december 2004. Hij concludeert dat veel mensen vandaag de dag iets willen doen voor de Derde Wereld en daadwerkelijk willen helpen. Bodelier wijst in dit verband ook op het feit dat er, naast de officiële ontwikkelingshulp vanuit Nederland, tal van eigen ontwikkelingsprogramma’s zijn van lokale overheden, kerken en vakbonden en in toenemende mate ook van bedrijven die zich concreet willen inzetten voor de Derde Wereld. Bovendien, zo stelt hij tot slot, ‘krioelt’ het in ons land ‘van honderden, wellicht zelfs duizenden even hartverwarmende als succesvolle huiskamerinitiatieven’ (9).

Een greep uit Bodeliers opsomming: toeristen organiseren na thuiskomst inzamelingsacties voor bijvoorbeeld het slaan van waterputten in Gambia, of gaan ertoe over de studie te betalen van kinderen die ze hebben ontmoet; duizenden gepensioneerde managers staan jaarlijks bijna tweeduizend ondernemers met raad en daad terzijde; honderden chirurgen verrichten operaties in Cambodja en Mozambique. Bodelier eindigt zijn opsomming met de conclusie dat hier sprake is van een nieuw verschijnsel van *morele globalisering*.

‘Door televisie en internet en door steeds goedkoper wordende vakantiecharters naar Azië, Zuid-Amerika en Afrika beginnen we de Aziaten, Zuid-Amerikanen en Afrikanen te herkennen als mensen. (...) Het worden allengs individuele mensen, die onze burens zouden kunnen zijn’ (10).

28

Het begrip *morele globalisering* (*moral globalization*) zien we de laatste tijd vaker opduiken, bijvoorbeeld ook in de context van de initiatieven rond de Millennium Goals van de G8-landen. Oxfordprofessor Europese studies Timothy Garton Ash verwijst in een veel aangehaald artikel in *The Guardian* eveneens naar de Millennium Goals wanneer hij het begrip *moral globalization* te berde brengt. Maar vooral wil hij daarmee de wereldwijde acties rondom de tsunamiramp typeren.² Garton Ash oppert dat deze acties wellicht een nieuw tijdperk symboliseren. Door de steeds verder gaande globalisering voelen we ons veel meer verantwoordelijk voor de armoede in de Derde Wereld en

ontstaat er zoiets als een morele globalisering.

Maar waren die tsunamiacties wel zo zinvol, zo vragen veel mensen zich af. En wat te denken van al dat vrijwilligerswerk en al die huiskamerinitiatieven? Hebben we hier niet te maken met een – zelfverheffend – soort slachtofferhulp die alleen maar bijdraagt aan een verdere ondermijning van het zelfbewustzijn van derdewerldlanden? In weerwil van deze – ook onder ontwikkelingswerkers – veelgehoorde kritiek denk ik dat het verschijnsel van morele globalisering zoals hierboven beschreven wel degelijk serieus moet worden genomen. Mijns inziens staat het namelijk voor een nieuw soort engagement dat juist geen verticale maar een horizontale relatie met niet-westerse culturen tot inhoud heeft, in tegenstelling tot de wat ik noem ‘oude typen’ van engagement.³

Oude typen van engagement

Om de oude typen van engagement te inventariseren maak ik eveneens gebruik van Bodeliers boek *Tegen de angst*. Dit boek is op zichzelf één grote lofzang op de westerse verlichting, die Bodelier met instemming door Bush wereldwijd ziet opgelegd. In Nederland wordt dit programma zijns inziens terecht verdedigd door intellectuelen als Afshin Ellian en Paul Cliteur, welke laatste volgens Bodelier terecht meent dat de westerse wereld nu eenmaal superieur is, omdat ‘wij de meeste ruimte bieden aan de mensen die hier wonen’ (83). Europa zou Bush moeten steunen in zijn ambitieuze programma om wereldwijd de ‘vrijheid uit te breiden naar anderen’. ‘Het vrije westen’ is een ‘hemel op aarde’, die bewerkstelligd is door niet te varen op gevoel en sentiment maar op rede en verstand. Alleen de laatste brengen vooruitgang voor de mensheid en de geschiedenis. Bodelier stelt zich dus uitdrukkelijk op namens de verlichting, zoals ook andere opiniemakers in ons land, onder wie voormalig marxisten als Paul Scheffer en Elsbeth Etty, dat al een tijdje doen. Dat laatste is niet zo verwonderlijk overigens als we bedenken dat ook het marxisme in feite teruggaat op de verlichting, namelijk voor zover het claimt op wetenschappelijke gronden te opereren en dus uit naam van de rede de vooruitgang te brengen.

In Bodeliers boek wordt de verlichting scherp afgezet tegen de negentiende-eeuwse romantiek – met Rousseau als voorloper – waarin de nadruk lag op traditie, natiestaat en gevoel. De verlichting moet vandaag de dag urgenter dan ooit verdedigd worden tegen de romantiek, aldus Bodelier, die mét vele anderen stelt dat de laatste ook ten grondslag ligt aan het hedendaagse ‘islamisme’.⁴ Niet alleen hedendaagse religieuze fundamentalistische bewegingen, ook stromingen als het ‘conservatisme’ en ‘communitarisme’ willen tradities en bestaande gemeenschappen als zodanig verdedigen. Ook in Nederland zien we al een tijdje deze roep om traditie en een accent op het belang van nationale identiteit, als reactie tegen de globalisering en de multiculturele samenleving. Bodelier noemt het essay *Gedoemd tot kwetsbaarheid* van Geert Mak als prototypisch in dit verband, maar dit is mijns inziens niet terecht.⁵ Eerder valt te denken aan het boek *Tijd van onbehagen* van de filosoof Ad Verbrugge, die het wegvallen van

oude gemeenschaps- en zinsverbanden aanwijst als de oorzaak van het onbehagen van de moderne westerse mens.⁶ Verbrugge beveelt in zijn boek het heropnemen van deze oude verbanden – ‘gezins- en huisleven’, ‘beroep en christendom’ – ter remedie aan. Dat God, vaderland en gezin ook hun keerzijde hadden, met verstikkende effecten voor mensen (kinderen, vrouwen!), wordt in dit type communitaristische visie, waarin de gemeenschap vooropstaat, te weinig verdisconteerd.

De ismes die tot dusver aan bod zijn gekomen gaan terug op de verlichting en romantiek, of op mengvormen daarvan (neem alleen al in het geval van Rousseau). Ze gaan met andere woorden terug op oude denkwijzen uit voorbije tijden. Het opvallende is nu dat we vrijwel alleen deze oude ismes tegenkomen in het felle politieke debat van de laatste jaren in Nederland over wat is gaan heten het ‘multiculturele drama’. Dit debat kunnen we zien als een terugkeer van engagement: men is de onverschilligheid voorbij en wil zich weer bemoeien met grote kwesties. Maar in de felle polemieken komen we vooral de oude typen van engagement tegen, en dat terwijl zich in feite al een nieuw, eigentijds, engagement ontwikkeld heeft.

‘Multicultigevoel’

Nieuw, eigentijds engagement houdt zich vooral bezig met globalisering, met andere culturen en met de multiculturele samenleving, en dat veelal in de vorm van een ‘do it yourself-activisme’.⁷ Het is niet gebaseerd op ideologieën of ismes, noch op ideeën van superioriteit of van de noodzaak van een beschavingsmissie. In plaats daarvan handelt het op basis van gevoelens van herkenning en identificatie, die zich aandienen met de toenemende globalisering, zoals hiervoor al ter sprake kwam. Vooral jongere generaties lijken open te staan voor zo’n horizontale relatie van wederzijdse inspiratie en uitwisseling tussen westerse en niet-westerse culturen: zij hebben vaak een vanzelfsprekend ‘multicultigevoel’. Maar bij oudere generaties valt dat gevoel nu ook meer en meer aan te treffen door de toename van eigen intensieve contacten. Precies die multiculturele ‘feeling’ ontbreekt echter bij al die intellectuelen van mijn generatie die zich nu weer gooien in de oude typen engagement die ik eerder schetste.

Om die multicultifeeling, die dus volgens mij het verschil uitmaakt tussen oud en nieuw engagement, op begrip te brengen moeten we volgens mij een niet-esoterisch concept van spiritualiteit gebruiken, zoals ik elders heb betoogd.⁸ Binnen dit bestek wil ik volstaan met de stelling dat de ethische dimensie van spiritualiteit de plaats vormt van de ontmoeting tussen culturen. Wanneer we religies en culturen beschouwen als morele systemen wordt zichtbaar dat daarbinnen altijd een dimensie van ethisch-spirituele zelfsturing aanwezig is, zij het soms in een verdrukte vorm. Morele globalisering draait volgens mij om wederzijdse herkenning in dit ideaal. Respect en openheid voor de ethisch-spirituele dimensie van gemeenschappen zijn belangrijk voor een verbetering van de apartheidssituatie in onze westerse multiculturele samenleving. Maar zij zijn ook van belang voor het sturen van ontwikkelingswerk in de richting van een écht endogene aanpak, die de verwevenheid van het sociaalecono-

mische niveau met spirituele en culturele praktijken verdisconteert.⁹

Bodelier fulmineert in zijn boek tegen wat hij noemt de gevoelsmens. Het gevoel moet niet spreken maar het verstand, zo houdt hij ons voor. Maar gevoel en affect kunnen ook interessante politieke ideeën articuleren die aan actuele ontwikkelingen recht doen. En volgens mij zijn die nieuwe politieke ideeën er in principe al lang, en sijnpen ze ook door in het – op zichzelf ouderwetse – boek van Bodelier. Ze sijnpen onder meer door in de voorbeelden die hij gaf van ‘morele globalisering’ – een verschijnsel waarvan Bodelier zelf de pointe vervolgens mist met zijn pleidooi voor de westerse verlichting. Morele globalisering draait niet om de verticale relatie van het ‘brengen van vrijheid’, zoals Bodelier meent, maar in plaats daarvan om horizontale relaties, waarbij mensen wereldwijd elkaar herkennen en vinden in het ideaal van een ethisch-spiritueel leven.

Noten

- 1 Ralf Bodelier (2005) *Tegen de angst*. Wormer, Immerc bv.
- 2 Timothy Garton Ash (2005) What will be left? *The Guardian*, 6 januari.
- 3 In het NWO-programma Horizontale Transcendentie van Harry Kunnenan, Annemie Halsema en Tonja van den Ende, wordt eveneens uitgegaan van een horizontaal open staan naar de ander; hier doel ik echter vooral op de niet-westerse anderen.
- 4 Zie vooral Ian Buruma en Avishai Margalit (2004) *Occidentalisme*. Amsterdam, Uitgeverij Atlas.
- 5 Geert Mak (2005) *Gedoemd tot kwetsbaarheid*. Amsterdam, Uitgeverij Atlas.
- 6 Ad Verbrugge (2004) *Tijd van onbehagen*. Amsterdam, SUN.
- 7 Met deze in de anders-globaliseringsbeweging onstane term wordt door de Nederlandse politicologe Saskia Poldervaart het huidige type politieke organisatie van jongeren aangeduid. Mijns inziens kan de term ook staan voor een nieuw type engagement in veel bredere zin.
- 8 Karen Vintges (2003) *De terugkeer van het engagement*. Amsterdam, Boom. Zie ook: K. Vintges (2005) Het nieuwe engagement. *de Volkskrant*, 12 maart, B1.
- 9 Zie Bertus Havenkort, Katrien van 't Hooft en Wim Hiemstra (red.) (2003) *Ancient roots, new shoots. Endogenous development in practice*. Leusden, ETC/Compas.